

УДК 378:373.3.091.33-027.22-051]:005.5

DOI: <https://doi.org/10.33216/2220-6310-2020-97-4-86-95>

ОСОБЛИВОСТІ ЗДІЙСНЕННЯ МОНІТОРИНГУ ПРОФЕСІЙНОЇ АДАПТАЦІЇ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ У ПРОЦЕСІ ПЕДАГОГІЧНОЇ ПРАКТИКИ

О. Л. Замятна

ORCID 0000-0002-0707-1501

Статтю присвячено проблемі професійної адаптації майбутнього вчителя початкових класів, а саме розглядаються аспекти що стосуються здійснення моніторингу та оцінки стану професійної адаптації при проходженні педагогічної практики. Уточнено сутність моніторингу професійної адаптації майбутніх учителів початкових класів при проходженні педагогічної практики та вказано на основні інструменти моніторингу. Визначено, що встановлення єдиної системи діагностики професійної адаптації майбутнього вчителя початкових класів є необхідним для вчасного виявлення та запобігання виникненню труднощів і психологічних бар'єрів у практикантів у процесі педагогічної практики. Встановлено потребу у проведенні такої діагностики на підставі результатів проведеного опитування майбутніх учителів початкових класів.

Здійснення моніторингу професійної адаптації у процесі проходження практики розглядається як необхідна умова успішності цього процесу. На прикладі досвіду практичної підготовки студентів за спеціальністю 013 «Початкова освіта» бакалаврського рівня вищої освіти у Київському університеті імені Бориса Грінченка виділено етапи професійної адаптації студентів у процесі проходження різних видів педагогічної практики, а саме: ввідний, початковий, основний, підсумковий. Визначено особливості цих етапів.

Виявлено критерії професійної адаптації майбутнього вчителя початкових класів при проходженні педагогічної практики за мотиваційно-ціннісним, когнітивним, діяльнісно-процесуальним та емоційно-рефлексивним компонентами. Нами виділено три рівні, при яких відбувається вияв встановлених показників професійної адаптації студентів у процесі педагогічної практики (початковий, достатній, високий) та охарактеризовано кожен із них.

Ключові слова: майбутній вчитель початкових класів, моніторинг професійної адаптації, критерії та показники професійної адаптації, педагогічна практика, рівень професійної адаптації.

Постановка проблеми. Доволі часто науковці пов'язують процес професійної адаптації з моментом працевлаштування молодого фахівця за спеціальністю, отриманою у закладі вищої освіти, та початком професійної діяльності. Проте фактично вона починається набагато раніше, а ядром цього процесу, на наш погляд, є саме період професійної підготовки, зокрема проходження практики в реальному виробничому середовищі.

Аналіз досліджень і публікацій. Питання професійної адаптації доволі тривалий період досліджують науковці різних напрямів, зокрема: філософських (В. Верещагін, Т. Дічев, О. Рабінович, К. Тарасов, Г. Царегородцева), психологічних (А. Асмолов, С. Кулик, В. Мерлін, О. Солодухова, В. Юрченко, Н. Чайкіна), педагогічних (О. Галус, Т. Кухарчук, О. Мороз, С. Хатунцева, М. Шик) та інших наук. Водночас проблема професійної адаптації саме майбутніх учителів початкових класів не достатньо досліджена і залишається актуальною, особливо у перехідний період реформування системи освіти в межах Концепції «Нова українська школа».

Мета статті – встановити особливості проведення моніторингу професійної адаптації майбутніх учителів початкових класів у процесі педагогічної практики як необхідної педагогічної умови успішності процесу адаптації практикантів до професійного середовища закладу освіти, що є базою практики.

Виклад основного матеріалу дослідження. Нами встановлено, що особливістю процесу професійної адаптації майбутнього вчителя початкових класів у процесі педагогічної практики є його динамічність. Тому систематичний моніторинг професійної адаптації під час проходження педагогічної практики розглядаємо як одну із важливих педагогічних умов успішної професійної адаптації майбутнього вчителя початкової школи, яка забезпечить можливість управляти та вчасно корегувати цей процес. Методологічні засади проведення моніторингових досліджень розглядали у своїх працях О. Гринькевич, Г. Єльнікова, О. Завражна, І. Ілько, Г. Русанов, А. Салтикова, Л. Сергєєва, С. Шевченко.

Узагальнюючи результати наукових праць з проблеми дослідження, моніторинг професійної адаптації майбутнього вчителя початкових класів у процесі проходження педагогічної практики розглядаємо як систему спостережень, збирання, обробки та аналізу інформації у ході керівництва практикою студентів про стан та рівень професійної адаптації у

практиканта, прогнозування їх змін і розроблення науково обґрунтованих рекомендацій щодо прийняття управлінських рішень для удосконалення та корекції процесу професійної адаптації.

Серед інструментів моніторингу професійної адаптації у процесі педагогічної практики, за допомогою яких здійснюється збір інформації, є: анкети та опитувальники, різні форми спостереження та самоаналізу, експертне оцінювання виконаних студентами компетентнісних завдань практики.

На основі аналізу мети, завдань і змісту різних видів практики відповідно до навчального плану підготовки здобувачів вищої освіти першого (бакалаврського) рівня вищої освіти за спеціальністю 013 «Початкова освіта» Київського університету імені Бориса Грінченка (2017 рік) ми виділяємо чотири етапи професійної адаптації:

1) ввідний – навчальна (психолого-педагогічна) практика, II семестр, 2 тижні;

2) початковий – навчальна (пропедевтична) практика, III семестр, 2 тижні та IV семестр, 2 тижні;

3) основний – навчальна (пропедевтична) практика V семестр, 2 тижні і виробнича (навчально-методична) практика у VI семестрі, 6 тижнів;

4) підсумковий – виробнича (навчально-методична) практика у VII семестрі, 16 тижнів та у VIII семестрі, 12 тижнів.

На першому етапі професійної адаптації майбутнього вчителя початкових класів у процесі педагогічної практики студенти знайомляться з професійним досвідом вчителів та аналізують його, досліджують середовище освітнього простору Нової української школи. Виконання завдань програми навчальної (психолого-педагогічної) практики майбутніми вчителями початкової школи першочергово вводить їх у реальну професію вчителя та створює необхідне підґрунтя для формування у них професійної адаптації на наступних етапах.

На початковому етапі формування професійної адаптації у процесі педагогічної практики студенти навчаються аналізувати професійну педагогічну діяльність вчителя у реальних умовах освітнього процесу початкової школи. Також під час проходження цього виду педагогічної практики вони починають усвідомлювати власну відповідальність за подальший особистісно-професійний розвиток.

Основний етап є перехідним з навчальної практики до виробничої і безпосередньо виконання практикантами функцій вчителя. Цей етап спрямований на особистісно-професійне становлення майбутнього вчителя початкової школи.

При проходженні зазначеного етапу практики студенти виконують усі професійні функції та завдання вчителя початкових класів, до якого прикріплено практиканта, з метою залучення майбутніх фахівців до активної самостійної діяльності та формування індивідуального стилю педагогічної діяльності, подальшого розвитку професійної спрямованості та мотиваційно-ціннісного ставлення до професії вчителя.

На підсумковому етапі формування професійної адаптації майбутнього вчителя початкової школи у процесі педагогічної практики студент звикає до ритму педагогічного процесу, відбувається повне пристосування до умов та вимог професії. Таким чином, результат проходження цієї практики є показником сформованості професійної адаптації на даному етапі.

Узагальнення психолого-педагогічних напрацювань дозволяє стверджувати, що виокремлення рівнів професійної адаптації майбутніх педагогів неможливе без виявлення критеріїв і показників оцінювання кожного з її компонентів. Зважаючи на це, нами розроблено критерії професійної адаптації майбутнього вчителя початкових класів сформованості за мотиваційно-ціннісним, когнітивним, діяльнісно-процесуальним та емоційно-рефлексивним компонентами.

Критерієм діагностування сформованості професійної адаптації майбутнього вчителя початкових класів за мотиваційно-ціннісним компонентом є усвідомлення й сприйняття ним системи гуманістичних цінностей в освітньому процесі початкової школи та наявність позитивних соціально-ціннісних установок у педагогічній взаємодії; когнітивним – якість знань, їх осмислення та впевненість у них, цілеспрямованість, варіативність; діяльнісно-процесуальним – сформованість професійних педагогічних умінь і навичок; емоційно-рефлексивним – задоволеність від власної педагогічної діяльності, орієнтація у власних можливостях і здібностях, усвідомлення значення самооцінки і самоконтролю.

Варто зазначити, що зміст педагогічної практики переважно спрямовано саме на формування у майбутнього вчителя певного комплексу фахових компетентностей як центрального елемента адаптації до професійної діяльності. При цьому не завжди звертається достатньо уваги мотиваційній складовій. Наслідком цього, за даними нашого дослідження, значна частина майбутніх учителів початкових класів (27,5%) після проходження педагогічної практики мають сумніви щодо подальшої роботи за фахом, а частина студентів взагалі не планують працювати за фахом. Потрібно зауважити, що в більшості випадків на це вплинуло саме проходження педагогічної практики.

З огляду на результати нашого дослідження, більшість опитаних практикантів за спеціальністю 013 «Початкова освіта» (майже 54%), підготовка яких здійснюється у Київському університеті імені Бориса Грінченка, у процесі педагогічної практики зіштовхнулися з різноманітними труднощами (організаційними, інформаційними, мотиваційними тощо). Спираючись на результати й висновки здійснених нами наукових розвідок, з'ясовано, що процесу адаптації значною мірою належить роль подолання психологічних і педагогічних бар'єрів та розв'язання внутрішніх (психічних) і зовнішніх (професійних) конфліктів (Лученцова, 2015, с. 69).

При проведенні моніторингу професійної адаптації майбутнього вчителя під час проходження педагогічної практики, виявивши першопричину виникнення таких явищ, як труднощі та бар'єри, які виникають у практиканта та призводять до виникнення у нього занепокоєння та низької самооцінки, заважають реалізувати набуті знання, можливим стає вчасне подолання таких перешкод, що, в свою чергу, сприяє оволодінню студентами необхідними практичними вміннями та навичками.

Зазначимо, що моніторинг, який виступає однією із педагогічних умов професійної адаптації майбутнього вчителя початкової школи під час проходження педагогічної практики, здійснюється з метою виявлення критеріїв сформованості професійної адаптації практиканта. Вияв таких критеріїв професійної адаптації майбутнього вчителя може мати різні рівні, що безпосередньо впливають на якість його педагогічної взаємодії з учнями, їхніми батьками і вчителями у процесі педагогічної практики. Дослідники адаптаційних процесів мають різні погляди на визначення рівнів професійної адаптації. Так, рівнями професійної адаптації згідно з дослідженням Т. Белан (2014) є: початковий, середній, достатній, високий (с. 89). Нами виділено три рівні професійної адаптації студентів у процесі педагогічної практики (початковий, достатній, високий).

Щодо високого рівня професійної адаптації, то варто зазначити, що майбутній вчитель задоволений як самим процесом взаємодії з учнями, їхніми батьками, вчителями початкової школи, так і його результатами; проявляє впевненість у правильності власних дій, має яскраво виражений інтерес до формування власної педагогічної майстерності; прагне досягнення максимально високого рівня професійної компетентності; характерною для нього є адекватна самооцінка у процесі професійної діяльності; чітко оцінювання власних можливостей та здібностей. Студент усвідомлює ціннісні орієнтації професійної педагогічної діяльності; йому притаманні позитивні соціально-ціннісні установки, бажання й потреба в

постійній самоосвіті та самовдосконаленні; він повною мірою оволодів системою фахових теоретичних знань та знань про професійну адаптацію; аналізує діяльність учнів і здійснює корекцію їх навчальної діяльності. Дотримується норм педагогічної етики; вміє встановлювати й підтримувати взаємовідносини у шкільному середовищі на високому рівні; не відчуває труднощів під час подолання конфліктів; творчо вирішує педагогічні завдання.

Майбутньому вчителю початкових класів з достатнім рівнем професійної адаптації притаманні переважно позитивні емоції від педагогічної взаємодії з учнями, їхніми батьками, вчителями; розуміє значення власної професійної адаптації, проте має не значний інтерес до формування власної педагогічної майстерності; прагне оволодівати новими знаннями та вміннями, необхідними для ефективної педагогічної діяльності; оцінює власні можливості та здібності; має внутрішнє бажання до встановлення позитивних соціально-ціннісних установок у власній педагогічній діяльності і позитивної взаємодії; на певних етапах потребує стимулювання діяльності викладачем-керівником, епізодично прагне до самовдосконалення й професійного зростання. Майбутній вчитель оволодів системою теоретичних знань, але не завжди адекватно застосовує її у непередбачуваних ситуаціях; потребує консультування вчителів із досвідом. Практикант не повною мірою володіє професійними вміннями, проте самостійно комбінує існуючі педагогічні технології відповідно до мети й конкретної ситуації; вільно оперує навчальним матеріалом, для нього характерним є напруженість при здійсненні аналізу навчальної діяльності учнів; дотримується етичних норм, однак студент не завжди враховує емоційний стан учнів; відчуває труднощі у конфліктних ситуаціях, а також у тих, де необхідні вміння управляти власним емоційним станом; відчуває певні труднощі, діючи здебільшого за аналогією, шаблоном, копіюючи звичний спосіб організації освітнього процесу в початковій школі, відчуваючи деяку нерішучість в означеній діяльності.

У майбутнього вчителя початкових класів з початковим рівнем професійної адаптації проявляються сумніви щодо правильності власних знань та дій, відсутній інтерес до педагогічної професії, він не усвідомлює значення власної професійної адаптації у професійній діяльності; переконаний в тому, що ефективно взаємодіяти з учнями може кожен, навіть не маючи спеціальної підготовки; відчуває незадоволеність від педагогічної діяльності у процесі педагогічної практики, не має бажання вдосконалювати професійну компетентність. Майбутній вчитель не орієнтується у власних можливостях і здібностях; епізодично потребує

самовдосконалення з метою отримання підтримки, визнання викладачів-керівників та інших студентів. Він має поверхові теоретичні знання; відчуває значні труднощі, застосовуючи їх у стандартних педагогічних ситуаціях; потребує постійної допомоги від викладача-керівника практики; його професійні вміння недостатньо сформовані, педагогічні завдання вирішує одноманітно. Студент застосовує готові зразки організації освітнього процесу без внесення власних напрацювань. Практикант не враховує внутрішній світ та індивідуальність учнів, відчуває бар'єри при здійсненні аналізу та оцінювання навчальної діяльності учнів.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Власне сформованість будь-якого утворення відповідно до визначених критеріїв виступає умовною мірою, яка дає змогу зрозуміти певне явище та оцінити його. Характеристику критеріїв, показників та рівнів професійної адаптації майбутнього вчителя початкових класів розроблено задля встановлення єдиної системи діагностики сформованості професійної адаптації. Чітке розуміння керівниками практик рівня професійної адаптації здобувача освіти до і після проходження практик дозволяє ефективно організувати і змістовно доповнювати програми практик, а також вибудовувати подальшу науково-педагогічну роботу із здобувачем у ЗВО. Перспективою подальших досліджень вбачаємо у вивченні проблем, що пов'язані з входженням молодого вчителя, який щойно закінчив ЗВО, в нове професійне середовище.

Література

1. Белан Т. Професійна адаптація майбутніх учителів технологій в процесі педагогічної практики: автореф. дис. ... канд. пед. наук: спец. 13.00.02 / Ін-т педагогіки НАПН України. Київ, 2014. 19 с.
2. Зарудня О. Підготовка вчителя початкової школи до моніторингу власної професійної діяльності: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Київ, 2018. 21 с.
3. Лученцова І. Адаптація до професійної діяльності студентів педагогічного коледжу в процесі педагогічних практик: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. Харків, 2015. 342 с.
4. Шевченко С. Сутність, специфіка й особливості моніторингу як джерельного базису для оцінювання якості вищої освіти. *Удосконалення системи моніторингу забезпечення якості вищої освіти України*: зб. тез доповідей наук.-практ. конф., квітень 2013 р., Дніпропетровськ / М-во освіти і науки, молоді та спорту України, Держ. вищ. навч. закл. «Нац. гірн. ун-т». 2013. С. 228–234.

References

1. Belan, T. (2014). *Professional adaptation of future teachers of technology in the process of pedagogical practice [Profesiina adaptatsiia maibutnikh uchyteliv tekhnologii v protsesi pedahohichnoi praktyky]*. Extended abstract of Candidate's Thesis. Kiev (ukr).
2. Zarudnya, O. (2018). *Pidhotovka vchytelia pochatkovoї shkoly do monitorynhu vlasnoi profesiinoї diialnosti [Preparation of a primary school teacher to monitor their own professional activities]*. Extended abstract of Candidate's Thesis. Kiev (ukr).
3. Luchentsova, I. (2015). *Adaptatsiia do profesiinoї diialnosti studentiv pedahohichnoho koledzhu v protsesi pedahohichnykh praktyk [Adaptation to the professional activity of students of pedagogical college in the process of pedagogical practices]*. Candidate's thesis. Kharkiv (ukr).
4. Shevchenko, S. (2013). *Sutnist, spetsyfika y osoblyvosti monitorynhu yak dzherelnoho bazysu dlia otsiniuvannia yakosti vyshchoї osvity [The essence, specifics and features of monitoring as source base for assessing the quality of higher education] Udoskonalennia systemy monitorynhu zabezpechennia yakosti vyshchoї osvity Ukrainy – Improving the quality assurance monitoring system of higher education in Ukraine: Proceedings of the Scientific-Practical conference "Personnel support of mining and metallurgical of the complex of Ukraine", 228-234. Dnipropetrovsk: DVNZ "NHU" (ukr).*

ОСОБЕННОСТИ ОСУЩЕСТВЛЕНИЯ МОНИТОРИНГА ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ АДАПТАЦИИ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ В ПРОЦЕССЕ ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ ПРАКТИКИ

О. Л. Замятная

Статья посвящена проблеме профессиональной адаптации будущего учителя начальных классов, а именно: рассматриваются аспекты, касающиеся мониторинга и оценки состояния профессиональной адаптации при прохождении педагогической практики. Уточнена сущность мониторинга профессиональной адаптации будущих учителей начальных классов при прохождении педагогической практики и выделены основные инструменты мониторинга. Определено, что установление единой системы диагностики профессиональной адаптации будущего учителя начальных классов необходимо для своевременного выявления и предотвращения возникновения трудностей и психологических барьеров у практикантов в процессе педагогической практики. Доказана потребность в проведении такой диагностики на основании результатов проведенного опроса будущих учителей начальных классов.

Осуществление мониторинга профессиональной адаптации в процессе прохождения практики рассматривается как необходимое условие успешности этого процесса. На примере опыта практической подготовки студентов по

спеціальності «Начальное образование» бакалаврського рівня вищого образования в Київському університеті імені Бориса Грінченка виділені етапи професійної адаптації студентів в процесі проходження різних видів педагогічної практики, а іменно: ввідний, початковий, основний, итоговий. Опреділені особливості цих етапів.

Виявлені критерії професійної адаптації майбутнього вчителя початкових класів при проходженні педагогічної практики по мотиваційно-ціннісному, когнітивному, діяльно-процесуальному і емоційно-рефлексивному компонентам. Нами виділені три рівня, при яких відбувається різне проявлення встановлених показників професійної адаптації студентів в процесі педагогічної практики (початковий, достаточний, високий) і охарактеризовані кожен з них.

Ключевые слова: майбутній вчитель початкових класів, моніторинг професійної адаптації, критерії і показники професійної адаптації, педагогічна практика, рівень професійної адаптації.

PECULIARITIES OF MONITORING THE PROFESSIONAL ADAPTATION OF FUTURE PRIMARY SCHOOL TEACHERS IN THE PROCESS OF PEDAGOGICAL PRACTICE

O. L. Zamiatna

The article is devoted to the problem of professional adaptation of the future primary school teacher, namely the aspects concerning the monitoring and assessment of the state of professional adaptation during pedagogical practice are considered. The essence of monitoring the professional adaptation of future primary school teachers during pedagogical practice is specified and the main monitoring tools are indicated. It is determined that the establishment of a unified system of diagnostics of professional adaptation of the future primary school teacher is necessary for the timely detection and prevention of difficulties and psychological barriers for students in the process of pedagogical practice. The need for such diagnostics has been established on the basis of the results of a survey of future primary school teachers.

Monitoring of professional adaptation in the process of practice is considered as a necessary condition for the success of this process. The stages of professional adaptation of students in the process of passing various types of pedagogical practice, namely: introductory, initial, basic, final, are distinguished on the example of experience of practical training of students in specialty "Primary education" of bachelor's degree at Borys Hrinchenko Kyiv University. The peculiarities of these stages are determined.

The criteria of professional adaptation of the future primary school teacher during the pedagogical practice by motivational-value, cognitive, activity-procedural and emotional-reflexive components are revealed. We have identified three levels at which there is a different expression of the established indicators of professional adaptation of students in the process of pedagogical practice (initial, sufficient, high) and characterized each of them.

Key words: Future primary school teacher, monitoring of professional adaptation, criteria and indicators of professional adaptation, pedagogical practice, level of professional adaptation.

Замятна Оксана Леонідівна – начальник відділу практики і працевлаштування НМЦ стандартизації та якості освіти Київського університету імені Бориса Грінченка (м. Київ, Україна). E-mail: o.zamiatna@kubg.edu.ua

Замятная Оксана Леонидовна – начальник отдела практики и трудоустройства НМЦ стандартизации и качества образования Киевского университета имени Бориса Гринченка (г. Киев, Украина). E-mail: o.zamiatna@kubg.edu.ua

Zamiatna Oksana Leonidivna – Head of the Department of Students` Practice and Employment of the Scientific and Methodological Center for Standardization and Quality of Education Borys Grinchenko Kyiv University (Kyiv, Ukraine). E-mail: o.zamiatna@kubg.edu.ua